

„A humán tudományok feladata erkölcsi alapot adni a társadalomnak”*

Beszélgetés Alföldy Géza ókortörténésszel

Alföldy Géza 1935-ben született Budapesten. 1953-ban kezdte tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar régészeti szakán. 1958-ban diplomát, majd 1959-ben doktori oklevelet szerzett. A Budapesti Történeti Múzeumban töltött évek után 1960-ban az ELTE BTK Ókori Történeti Tanszékére került, ahol Marót Károly, majd Hahn István professzor tanársegédje lett. 1965-ben a Német Szövetségi Köztársaságba emigrált. Németországban először a bonni Rheinisches Landesmuseum munkatársa, majd a Bonni Egyetem Ókori Történeti Intézetének docense volt. 1970 és 1975 között a bochumi Ruhr-Universität, 1975 óta a Heidelbergi Egyetem professzoraként tanít és alkot.

Fő kutatási területe a római császárkori történelem, ezen belül kiemelten foglalkozik társadalomtörténettel és a latin feliratok tanulmányozásával. A közigazgatás-, vallás- és hadtörténet, a személynévkutatás, a prosopographia, az antik történetírás és a régészet tudós művelője, Pannonia, Dalmatia, Noricum, Germania, Észak-Itália, Róma városa és a hispániai provinciák kiváló kutatója. Számos kiadvány szerkesztője és főszerkesztője, külföldi és hazai egyetemek vendégprofesszora. Akadémiai tagsággal több országban is megtisztelték, a Magyar Tudományos Akadémia 1995-ben választotta tagjává. Díszdoktori és tiszteletbeli professzori címmel a barcelonai, a pécsi, a budapesti, a lyoni, a bolognai és a kolozsvári egyetem tüntette ki. Számos tudományos elismerés és díj után 2003. január 24-én magas német állami kitüntetésben részesült.**

*

Professzor Úr, kérem, néhány szóban emlékezzék meg családi háttéréről, indíttatásáról. Mi motiválta, hogy a bölcsészettel, azon belül történettudománnyal és régészettel kezdjen el foglalkozni?

Értelmiségi családból származom; édesapám orvos volt, szakmai tevékenysége utolsó szakaszában a Pécsi Orvostudományi Egyetem Fül-Orr-Gége-Klinikájának volt az igazgatója. Élénk érdeklődése a magyar történelem iránt rám is bizonyos hatást gyakorolt már gyermekkoromban. Intellektuális érdeklődésemet történet- és társadalomtudományi kérdéseket illetően az 1950-es évek elején, gimnazista koromban elsősorban egy illegális, valóságos irányú ifjúsági szervezkedés határozta meg. Mint ennek tagja döntöttem el, hogy történelemmel – akkori elképzeléseim szerint a legújabb kor történetével – fogok foglalkozni. Egyetemi tanulmányaimat 1953-ban mégsem a történelem, hanem a régészet szakon kezdtem el, mert úgy gondoltam, hogy egy történésznek először az ókor történetével kell megismerkednie. A történelem szakot nem akartam felvenni, mert ezen belül az ókorról akkoriban csak az első tanévben volt szó, és főleg az újkori történelem oktatását akkortájt a hivatalos ideológia túlságosan befolyásolta. Régészeti tanulmányaim során ismerkedtem meg a római feliratos emlékek világával. A feliratok különösen megragadták a figyelmemet:

* Az interjú Alföldy Gézával magyarországi látogatása során, egyetemi előadói körútján, 2004. február 27-én Budapesten készült.

** Ez utóbbiról és más elismerésekről további információk a következő internet-címen találhatóak: www.uni-heidelberg.de/presse/news/2301alfoldy.html

rájöttem, hogy ezek a mi korunkban is folyamatosan gyarapodó források a történelem számomra különlegesen érdekes, korábban részint elhanyagolt területein ígérnek új felismeréseket, amelyeknek birtokába jutni természetesen csak az irodalmi források és a régészeti leletek megfelelő ismeretében lehet. Főleg Alföldi András művei mutatták meg azt az utat, amelyet követni akartam. Tanáraim és valamivel idősebb kollégáim, illetve szakmai barátaim – köztük Oroszlán Zoltán, Szilágyi János György, Mócsy András, Kákósy László – erőteljesen támogatták ilyen irányú első lépéseimet. 1960 és 1965 között mint tanársegéd az ELTE Ókortörténeti Tanszékén Hahn István professzor mellett dolgozhattam; sok más mellett neki köszönhetem a római társadalomtörténet iránti érdeklődésemet. Így lettem újkori történész helyett ókortörténész és epigráfus. Akkortájt aligha hittem volna, hogy évtizedekkel később az 1956-os magyar forradalomról szóló könyvemmel mégis visszatérek majd legkorábbi tudományos érdeklődési körömhöz, azaz a legújabb kori magyar történelemhez.

Az 1956-os forradalmat egyetemistaként élte át. Milyen emlékei maradtak az ötvenes évek Magyarországról és a forradalomról?

Az 1956-os magyarországi forradalom, amelynek idején 23 éves egyetemista voltam, fordulópont volt az életemben; döntő szerepet játszott annak további alakulásában mind emberi vonatkozásban, mind a tudomány területén. Nagyon sok tekintetben meghatározta a gondolkodásomat. Ami az emberi vagy politikai tapasztalatot illeti, akkor éltem meg életemben először és ilyen módon egyetlenegyszer, mit jelent az, hogy demokratikus rendszert kell megvalósítani, hogy mindent meg kell tenni a totalitárius diktatúrák keletkezésének és megszilárdulásának a megakadályozására, és hogy ez nemcsak egy politikai elit, hanem mindenki feladata, aki egy állam polgárának vallja magát. Máig is állítom, természetesen tökéletesen megváltozott körülmények között: demokrácia csak ott van, ahol demokratikus gondolkodású állampolgárok vannak. Ami nemcsak annyit jelent, hogy szabadon választjuk meg érdekeink politikai képviselőit, hanem azt is, hogy az adott lehetőségek között igyekszünk magunk is részt venni a társadalmi élet formálásában, a demokrácia megvalósításában és nem utolsósorban a demokrácia védelmében, amelyet annyi veszély fenyeget a demokratikus társadalmak és államok keretén belül is.

Szakmai téren is nagyon sokat kaptam 1956-tól. Mondhatnám, akkor váltam történész-szé a szó olyan értelmében, hogy azokban a napokban éltem meg életemben először, hogyan történik a történelem. Középiskolás koromban tanultuk, hogy 1789-ben a nép lerombolta a Bastille-t, amiről azóta persze tudjuk, hogy ez inkább mítosz, mint történeti valóság. Akkor azonban nem tudtam elképzelni, hogyan rombolja le a nép a Bastille-t. 1956. október 23-án és a rákövetkező napokban az ilyesmit meg lehetett élni. Történész-szemléletemet ez nagyban befolyásolta, amennyiben rájöttem arra, hogy bizonyos feltételeknek bizonyos körülmények között történő találkozása hihetetlen módon meggyorsíthatja a történelem különben inkább lassú folyamatát. Alföldi Andrásnak van egy gyönyörű mondása, mely szerint a történelem menete nem olyan, mint az óra monoton ketyegése, hanem olyan, mint az emberi szívverés, néha szinte megáll, más esetekben a végletekig felgyorsul. A történelemnek ezt a végletekig való felgyorsulását éltem meg akkor, de egyben azt is, hogy bizonyos feltételek között az utca embere is fontos szerepet játszhat, nemcsak az uralkodók, a hatalmasok.

1965-ben a Német Szövetségi Köztársaságba emigrált. Melyek voltak első németországi emberi és szakmai tapasztalatai?

Németország rám több szempontból igen mély és igen pozitív benyomást gyakorolt. Különösen az ország demokratikus rendszere ragadott meg. Tudományos téren pedig szinte lenyűgözött a német egyetemi oktatás nívója és egyben szabadsága, amely lehetővé

tette rendszerkritikus előadások tartását is. A legújabb kori történelem vagy politikatörténet szakokon sokan kritikus módon beszéltek a közelmúltról és az aktuális fejlődésről Németországban. Az sem volt mindegy, ki hogyan tanította az ókor történetét. Tudjuk, hogy tőlünk akármilyen távol eső korszakkal foglalkozik is a történész, mindig kicsit a saját kora és a saját szája íze szerint látja és értelmezi a dolgokat, és ilyen tekintetben nincs politikai állásfoglalás nélküli történettudomány. Ez akkor is így van, ha minden tőlünk telhető elkövetünk, hogy ne hagyjuk magunkat befolyásolni aktuális politikai szempontoktól. Hadd tegyem rögtön hozzá, hogy életem nagy csalódásai közé tartozik látni azt, mi történik ma ebben az országban. Majdnem negyven év során szinte évről-évre láthattam, hogyan rombolják szét azokat a kulturális struktúrákat, amelyek a német tudomány, a német szellemi élet alapját alkották.

Hogyan alakult tudományos pályája, érdeklődési köre, illetve szakmai kapcsolatrendszere Németországban? Milyen nehézségekkel kellett megküzdenie?

Amikor Németországba kerültem, nagyon nagy segítségemre volt a zsidó származása miatt még idejében Franciaországba menekült német tudós, Hans-Georg Pflaum, aki Theodor Mommsen óta talán a legnagyobb epigráfusnak tekinthető. Korábban már futólag ismert engem, és ahol csak lehetett, támogatott, afféle utódának tekintett, azon az alapon, hogy egy emigráns egy emigránst segít. Az én körülményeim összehasonlíthatatlanul jobbak voltak, mint az övéi. Nekem nem kellett a német megszállás alatt bujkálnom, hanem rögtön befogadtak Németországban. Néhány teljesen jelentéktelen súrlódástól eltekintve soha senki sem érezte velem azt, hogy ne tartoznék oda, ne lennék egyenrangú. Soha semmi diszkriminációt nem éltem meg. Sőt szinte az a gyanúm, hogy magyar származásom még segített is. 1986-ban ítelték oda először az akkor alapított Leibniz-díjat, amelyet évenként körülbelül tíz kutató kap meg. Az első tíz egyike voltam, sőt azt szoktam mondani, hogy én voltam a legeslegeső, legalábbis ABC sorrendben. Egy osztrák származású fizikus is szerepelt az első tíz között. Szempont lehetett az is, hogy nemcsak született németek kaphatják meg ezt a díjat. Akár így volt, akár nem, de hogy egy magyar megkapta ezt a kitüntetést, az politikailag is jelentős volt, nemcsak tudományos és emberi szempontból. Hárommillió márkát adtak a kutatásra. Abból létesült a *Corpus Inscriptionum Latinarum* több új kötete, a heidelbergi epigráfiai adatbázis és még sok más egyéb.

1975 óta a legrégebbi, 1386-ban alapított német egyetem professzora. Hogyan látja a Heidelbergi Egyetem és tanszéke helyzetének alakulását?

Az utóbbi években, sőt az utóbbi évtizedekben Németországban igen nagy divat volt csepülni, sőt a sárba tiporni a német egyetemek nivóját: „a kutatás középszerű, az oktatás pedig pocsék”; „az amerikai példákat kell követnünk; miért nem lehet a német egyetem olyan, mint a Harvard, a Yale vagy Princeton”. Ehhez hozzá kell fűzni, hogy utolsó ösztöndíjasaink között, akik nálunk dolgoztak az Ókortörténeti Intézetben, volt egy akkor már egyetemi tanár kolléga Princetontól, két doktorandusz a Yale-ről és egy magyar származású professzor a Harvardról, akik mindent elkövettek, hogy egy évet Heidelbergben dolgozhassanak. Németországban a legújabb verzió legnagyobb megdöbbenésünkre most az, hogy elit egyetemeket kell létrehozni, holott harminc évig a szót sem volt szabad kiejteni, mert az egyetem ugyebár mindenkié. Most kitaláltak egy eleve elhibázott programot, mely szerint körülbelül öt egyetemet külön kell támogatni, hogy a Harvard, a Yale és Princeton színvonalára emelkedjenek. A kiemelendő egyetemek között mindig emlegetik a Heidelbergi Egyetemet is. Ez azonban teljesen irreális program, mivel az egész felajánlott pénz, amint azt a Tübingeni Egyetem rektora megjegyezte, annak az összegnek a fele, amelyből egyetemének nagyon rossz állapotban lévő tantermeit és épületeit rendbe lehetne hozni.

Amellett nem egyetemeket, hanem a valóban kiemelkedő egyes intézeteket és kutatókat kellene külön támogatni.

A Heidelbergi Egyetem nemcsak a tradíciója és a kora révén tartozik a vezető német egyetemek közé, hanem számos területen, többek között a molekuláris biológia terén, a jogtudományban, a fizikában és nem utolsósorban a szellemtudományok terén, kiváltképpen az ókortudományok területén egyike a legkiválóbbaknak. Min lehet mérni egy intézet, egy kar vagy egy egyetem színvonalát? Németországban ezt ma elsősorban azon mérik, hogy ki mennyi pénzt tud szerezni nem egyetemi forrásokból, a gazdasági életből, az iparból, a bankoktól. Magától értetődik, hogy a gyógyszerészet vagy az informatika több támogatást kap az ilyen forrásokból, mint például a latin vagy görög felirattan. De azért vannak más szempontok is. A bölcs emberek tudják, hogy az számít, mely szakok képviselői kapnak állami vagy esetleg nemzetközi díjakat, jutalmakat, kitüntetések, kik lesznek díszdoktorok, kiket választanak meg akadémiák tagjaikká, mely egyetemekre, mely tanszerekre, mely professzorokhoz özönlének a legnagyobb számban külföldi ösztöndíjasok. A legtöbb Humboldt-ösztöndíjas a Heidelbergi Egyetemen az ősrégészet szakra jön, többek között Magyarországról, de az ókori történet sincs az utolsó helyen. Ellenkezőleg. Én körülbelül 30 év alatt több mint 100 külföldi ösztöndíjast és vendégkutatót „gondoztam”.

Intézetünkben jelenleg is számos különböző országból származó vendégkutató és ösztöndíjas dolgozik. Heidelberg kiemelkedő a kutatási eredmények és a publikációk szempontjából is. Azt sem hinném, hogy például a mi intézetünkben folyó oktatói munkáról akármilyen rosszat lehetne mondani (a tömegszakokon persze az oktatás számos nehézséggel küszködik, de kevés kivételtől eltekintve nem az oktatók hibájából). Jó lenne, ha békében hagynának dolgozni bennünket, ha nem volna minden évben valami tulajdonképpen felesleges akcionizmus, részben ostoba, képtelen előírásokat tartalmazó főiskolai kerettörvény vagy helyi tartományi főiskolai törvény, értelmetlen tanmenetreform stb.

Nagyon boldog voltam, amikor Heidelbergbe kerültem. A legnagyobb elismerés volt, hogy befogadtak, és örültem, hogy tudományos, valamint oktatói szempontból jól alakulhattak a dolgaim. Ugyanilyen boldog lennék, ha jeleit láthatnám annak, hogy nem fogják még jobban tönkretenni ezt az egyetemet, mint ahogyan ezt „eredményesen” teszik már néhány éve más egyetemekkel is.

A hispániai provinciák kutatása kiemelt szerepet kap tudományos munkásságában. Hogyan fordult érdeklődése ebbe az irányba?

Hispania iránti érdeklődésemet Hans-Georg Pflaumnak, atyai barátomnak és mesteremnek köszönhetem. Ő gyakran járt Németországba, megmaradt németnek a szívében, és engem nagyon támogatott. Említettem neki, hogy szeretnék valami nagyobb munkába fogni az epigráfia területén, és kérdeztem, mit ajánlana. Azt mondta: „Fasti. Helytartólisták. Minden tartományról van helytartólista, Hispaniáról nincs.” Megszervezte, hogy hívtam meg egy spanyolországi kongresszusra, ahol tartottam egy előadást a hispániai helytartókról, és „bevágódtam”.

Kik azok, akiknek tudományos szempontból sokat köszönhet a már említetteken kívül?

Magyarországi mestereimen kívül első helyen Alföldi Andrást említeném meg, akinek nem vagyok rokona, de bizonyos értelemben szellemi fiának tartom magam. Nagyon sokat köszönhetek neki, és jó barátság fűzött minket össze azután, hogy 1964-ben személyesen megismerkedtünk. Fontos szerepet játszott tudományos pályámban az angol Eric Birley, az epigráfia és a hadtörténeti kutatás nagy mestere; Harald von Petrikovits, a Bonni Régészeti Múzeum egykori, ma is élő igazgatója, nála kaptam rögtön 1965-ben állást; Sir Ronald Syme, aki nem volt ugyan kimondottan barátkozó típus, de szívesen beszélgetett velem

mindig, ha erre alkalom adódott. Segített, tanácsokat adott. Kollégáim, korábbi tanítványaim és ösztöndíjas munkatársaim között számos jó barátom van. Ösztöndíjasaink között a spanyolok alkották a legnagyobb csoportot. Számos olyan professzor van az ókori történet és az ókori régészet területén Spanyolországban, akik, legalábbis részben, Heidelbergben formálódtak.

Publikációs tevékenységét számos kitűnő könyv, több száz tanulmány jelzi. A tehetség és a munkabírás mellett milyen munkamódszereknek köszönhető ez az imponáló mennyiség? Melyik munkájára a legbüszkébb?

Nem tartom olyan különösen tehetségesnek magamat. A tehetség vagy mondjuk a zsenialitás megtestesítői számomra Ronald Syme vagy Alföldi András voltak. Syme sziporkázó intellektuális képessége például abban mutatkozott, hogy egy pillanat alatt átlátta a problémát, amelyről szó volt, és egy pillanat alatt a fejében volt a megoldás. Az én munkamódszerem azon alapul, amit Alföldi András honosított meg Magyarországon, és amit már Mommsen is hirdetett. Csak egységes, történeti ókortudomány létezik; a klasszika filológia az irodalmi források tanulmányozásával, a felirattal, a numizmatika, a régészet, a papyrológia csak részei ennek. Senki sem érthet mindenhez, de mindenkinek legalábbis fáradoznia kell azon, hogy egy bizonyos tudományszakból kiindulva törekedjen a lehetőleg teljes történeti áttekintésre, és használjon fel mindent, amit csak lehet. Ez a szemlélet sokat segített nekem. Mindig igyekeztem – főleg a feliratokból kiindulva – az írott forrásokat is új megvilágításba helyezni és *vice versa*. Az utóbbi tíz évben egyik fő munkaterületem a felirattal és a régészet összetartozása. Igen leegyszerűsítő módon fogalmazva: nincs felirat, csak feliratos emlék.

Melyik munkámra vagyok a „legbüszkébb”? Legfeljebb viszonylagos elégedettségéről lehet itt szó. A német újraegyesítés után lehetővé vált a *Corpus Inscriptionum Latinarum* újjászervezése. Ezt a szervezői és irányítói munkát, amelyet 1989 után rám bízta, egyre nehezebb körülmények között igyekszem tovább folytatni. A hispániai és főleg a Róma városára vonatkozó felirat-kötetek, amelyeket az utóbbi években kiadtunk, jórészt saját munkám termékei. Remélem, ezeket majd még gyarapítani is tudjuk.

Tudományos munkája mellett gazdag nemzetközi oktatási tapasztalattal is rendelkezik. Egyetemi tanárként milyen módszerekkel oktatja diákjait?

Nagy tanári élményem volt, amikor 1991 tavaszán Pécsen huszonhat év szünet után először tartottam órákat magyar nyelven. Egyszerűen úgy csináltam mindent, ahogy Németországban szokás, vagy ahogyan én a dolgokat magamnak ott korábban kiformáltam. A német egyetemeken korábban mindig arra törekedtek, hogy a tanárok oktatói munkájukat, amennyire és ahol ez lehetséges, saját kutatói eredményeikre alapozzák, a hallgatókat is bevonva az alkotó tudományos munkába. Ez a humboldti tradíció: a kutatás és az oktatás egysége. A pécsi és más magyar egyetemekről is odajövő hallgatók számára akkoriban teljesen idegen volt az a módszer, hogy most pedig bemutatok egy újonnan előkerült római feliratot: próbálják meg velem együtt elolvasni a fényképről; állapítsák meg, hol hiányos, és ha hiányos, hogyan lehetne kiegészíteni; vizsgálják meg, hogyan lehetne ezt a forrást tágabb történeti összefüggésbe beállítani. Mindig azt tapasztaltam, hogy már kezdő hallgatók fogékonyak lehetnek még a komplikált kérdések iránt is, ha nyelvi és történeti ismereteik megalapozottak, ha megvan a bátorságuk és az akaratuk, hogy megpróbáljanak önállóan gondolkodni és nem csak azt ismételni, amit a tankönyvekben olvashatnak. Magyarországon ez a módszer akkor még szinte teljesen ismeretlen volt, de ez ma már szerencsére másként van. A diákokat mindig rá kell szoktatni arra, hogy önállóan gondolkodjanak, önállóan próbáljanak kérdéseket fölvetni és ezekre megoldásokat találni.

Milyennek ítéli meg a magyar ókortudomány helyzetét?

Két óriási pozitívum van a rendszerváltozás óta. Az egyik: én annyi tehetséges, szorgalmas és igyekvő, kitűnő fiatal látok, mint amennyi talán soha nem volt az én fiatalkoromban, amikor Magyarországon éltem. Természetesen akkor is volt sok tehetséges fiatal, de nem volt meg az atmoszféra, amelyben valóban érdemesnek tűnhetett már diákként is önálló módon tudományos kutatómunkával foglalkozni, és ezt az úgynevezett kis szakokon kívül nem is nagyon támogatták. Amellett igen kevés egyetemi hallgató volt annak idején. Mostanában sokkal több tehetséges, szorgalmas fiú és lány tanul vagy fejezte be nem sokkal ezelőtt a tanulmányait.

A másik örvendetes jelenség, hogy – legalábbis az intellektuális igényeket illetően – a fiatal diák- és tudósgeneráció szinte hihetetlen gyorsasággal átállt a nyugati mércére. Magától értetődő, hogy, ha lehet, egy-két szemesztert külföldön is tanulnak, megválogatják, hogy hova menjenek, melyik professzorhoz. Az én időmben ez elképzelhetetlen volt.

A negatívumok *mutatis mutandis* ugyanazok, mint Németországban. Sok kitűnő fiatal van, de kevés lehetőség nyílik számukra, hogy a megtanult szakmában álláshoz jussanak. A perspektíva pedig nem javuló, hanem romló tendenciát mutat, aminek persze többek között objektív, gazdasági, anyagi feltételei vannak. Mindannyian reménykedünk, hogy Magyarország belépése az Európai Unióba pozitív következményekkel fog járni, legalábbis gazdasági téren. Kulturális téren sajnos erről egyre kevésbé vagyok meggyőződve, annak ellenére, hogy eddig mindig trombitaharsogással hirdettem az európai integráció fontosságát.

Történész szemmel milyennek látja Németországból a mai Magyarországot, milyen lehetőségeket és veszélyeket lát?

Először arról beszélnék, hogy Németország hogyan látja Magyarországot. Talán a megérdemelnél is pozitívabban, de ez nem baj. Ez Magyarország nagy szerencséje, nagy esélye, 1956 és 1989 pozitív következménye. 1956, de még inkább 1989 a német történelmi tudatban mély gyökereket vert. Ez igen örvendetes. Csak ennek is megvan a veszélye: amennyiben a magyarok nem elégitik ki az elvárásokat, akkor annál nagyobb lesz a csalódás.

A gazdasági fejlődés is sok problémát hoz magával, ez elkerülhetetlen. Az én szememben azonban sokkal agasztóbb egy másik jelenség Magyarországon. Ez a korábban létrejött európai demokráciákban ismeretlen, hihetetlen polarizálódás, a gyűlölködés, főleg a legutóbbi választások esetében. Nekem is küldtek ilyenek meg olyanok, főleg olyanok, „információ” céljával gyűlölködő röpiratokat. Németországban, ahol éppen elég politikai ellentét áll fenn, ilyesmi a demokratikus pártok esetében teljességgel elképzelhetetlen. Nem az én dolgom az egyik vagy a másik párt ellen vagy mellett állást foglalni, de meg kell jegyezni: a nacionalista húrok pengetése emóciók felkeltésével, a nemzet állítólagos ellenségeinek pocskondiázásával nagyon veszélyes dolog Magyarországon, mert az ilyesminek ott mindig van vevője, és hogy ez hová vezethet, azt jól tudjuk. Jó hazafinak lenni másként is lehet, illetve csak másként lehet. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy más magyarországi politikai irányvonalak osztatlan szimpátiámnak örvendenek. Azt hiszem, hogy Magyarországon ugyanazon dilemma előtt állnék, mint Németországban: a választásokon részt kell venni, hiszen egész életemben többek között azért küzdöttem a magam módjában, hogy szabadon lehessen választani; ezért nem lehet egyszerűen otthon maradni, de néha legszívesebben talán mégis ezt tenném.

Mi a véleménye az európai felsőoktatás tervezett átalakításáról?

A „Bologna” névvel jelzett programot rövidlátónak és kultúránkra nézve veszélyesnek tartom. Egyébként a Bolognai Egyetemhez egészen különleges kötődésem van. Nagyon saj-

nálom ottani kollégáimat, akik nem tehetnek róla, hogy a nevükkel hozzák kapcsolatba mindazt, ami sokunknak nem tetszik.

Hogyan látja a bölcsészettudomány helyzetét és feladatát korunkban, amikor a hatékonyság, rentabilitás, piacképesség fogalmai túl nagy hangsúlyt kapnak?

Sajnos a mai világban ez így van; hogy meddig lesz így, nem tudjuk. A nemrég meghalt híres német újságíró, Marion Gräfin Dönhof, a „Die Zeit” volt főszerkesztője azt írta: teljességgel lehetséges, hogy amint a kommunizmus pár éve egyik napról a másikra összeomlott, ugyanúgy a globalizálódó kapitalizmus is egy napon szintén hirtelen összedől.

A humán tudományok feladata a mi korunkban még inkább, mint más korokban, az, hogy valamilyen szellemi, valamilyen tágabb értelemben vett erkölcsi alapot próbáljanak nyújtani a társadalomnak. A teológiától a filozófiáig, a történelemtudománytól a pszichológiáig, a szociológiától a művészettörténetig vagy a zenetudományig ezek voltaképpen mind egy és ugyanazon tudománynak a részei, amely az ember szellemi életét, annak működését, lehetőségeit és határait mutatja be. Éppen manapság volna különösen fontos, hogy ezeknek a tudományoknak megfelelő szerepet adjunk a társadalmunkban – nem utolsósorban éppen Európában és éppen az európai egyesülés keretén belül. Mert mi lehet az egyetlen igazi alapja az európai egységnek a gazdasági és politikai unió túlmenően? A közös kultúra, amelynek a létét sokan, akik szerint csak német, francia vagy angol nemzeti kultúra létezik, tagadják ugyan, de ezek szerintem a végső soron egy és ugyanazon, sokrétűségénél fogva is különösen gazdag európai kultúra változatai. Már Theodor Mommsen hangsúlyozta, hogy az európai népek legfőbb összekötő kapcsa nem más, mint közös történelmünk emlékezete. Erre pedig éppen elég okunk van Európában.

Mit tart ma meghatározó kérdésnek a történettudományban, azon belül az ókortudományban?

Amíg az előző generációk idején, a 19. században és sokáig még a 20. században is a specializálódás volt a tudomány fő fejlődési iránya, ma a tudományos integráció a legfontosabb újdonság. Ma nem a különbségeket, hanem az összefüggéseket hangsúlyozzuk a különböző történeti tudományok között, a régészettől a felirattanig. Sőt egy etnológus, egy irodalomtörténész vagy egy szociológus nekem néha többet mond módszertani szempontból, mint a századik vagy százötvenedik összefoglaló az Antoninusok koráról. Azt tartom ma a történettudományban és azon belül az ókortudományban a legfontosabbnak, hogy a témánk mindig az ember, jobban mondva az ember szellemi élete, képességei, ennek határai. Mindig ez volt a tárgya a történettudománynak, ugyanúgy, mint minden szellemi tudománynak. De korábban a tudósok valahogy porcikákra osztották fel egymás között ezt az emberi világot, míg ma egységként szemléljük. Sok szó esik arról, hogy ugyanezt a lépést kellene megtenni a szellemi tudományoktól a természettudományok felé is, de ez sokkal nehezebb.

Több tanulmányában foglalkozik a Római Birodalom 3. századi válságával, amelyekben megindítóan ír a szegények elesettségéről és szerencsétlenségéről. Foglalkoztatja-e a mai társadalom polarizáltsága és a perifériára szorultak helyzete?

Ez a kérdés nagyon foglalkoztat. Hogy őszinte legyek, itt Magyarországon még jobban, mint Németországban. Megdőbönt a hajléktalanok, koldusok, a lecsúszottak nagy száma. Szinte elképzelhetetlen, hogyan lehet például tizenkilencezer forint havi nyugdíjból megélni. Az embernek rossz a lelkiismerete, mert igazságtalan az olyan társadalom, amelyben az egyik embernek nagy szerencséje volt, a másoknak éppen ellenkezőleg. Ha meggondolom, más adottságok között én is lehetnék hajléktalan. Egyetemi tanár esetében persze ez valószínűtlen, de a sors azt nem tervezte be előre, hogy én egyetemi tanárrá váljak. Vala-

hogy igazságtalannak érzem, hogy nekem jobban megy, mint sok más embernek, és nem is tudom, mivel érdemeltem ezt meg. Miért nem érdemelhette volna meg a jobb sorsot a néni, aki az aluljáróban ül és koldul; mit tett ő, hogy oda jutott, ahova jutott? Ez a probléma: a „neue Armut”, a posztmodern társadalom új szegénysége Németországban is jelen van, de nem olyan mértékben, mint Magyarországon.

Római társadalomtörténet című munkájában írja, hogy az „ókorból” a „középkorba” való átmenet nem egy csapásra ment végbe, hanem „folyamatos változások széles sávja” volt (Borhy László fordítása). Ezt hogyan érthetjük, mi a véleménye a történelem korszakokra való felosztásáról?

A német szakkifejezés, „breiter Streifen allmählicher Veränderungen”, egy német középkor-történészről, Hermann Aubintól származik. A történelmi folyamatok egyik alapvető jelensége Fernand Braudel kifejezésével a „longue durée”, a hosszú tartamú történelmi konstelláció. A történelem irányát azonban korszakról korszakra az olyan fejlődés határozza meg, amelyet Jacob Burckhardt a „beschleunigter Wandel”, a hirtelen felgyorsult változás fogalmával jellemezett. Visszaulalnék Alföldi András gondolatára a szívverés és az óraketyegés különbségéről. Van olyan esemény, amely, mint a francia forradalom vagy 1956. október 23., szinte egy napba sűríti bele azt, ami különben talán száz évig is tarthatott volna. De még ezekben az esetekben is mindig ki lehet mutatni, hogy az egyszeri esemény egy már korábban megkezdődött történelmi folyamatot gyorsított fel, vagy hozta koncentráltan kifejezésre azt, ami az idő méhében már régebben érett. 1956. október 23-án sem tört volna ki a forradalom, ha nem történt volna meg mindaz, ami 1953 tavasza, Sztálin halála óta, sőt 1945 óta adódott elő Magyarországon. Az ilyen események után következő változások többnyire megint viszonylag széles vagy inkább hosszú sávon zajlanak le.

A periodizáció nemcsak azért fontos, mert csak így lehet rendet teremteni a hosszú lejárati és váltakozó természetű fejlődési folyamatokban. Önálló történelmi értéke és jelentősége van annak a felismerésnek, hogy egy bizonyos korszak leginkább ilyen vagy olyan sajátos tényezők összjátéka révén jellemezhető, és hogy utána újabb korszak következett, amelyben egészen vagy részben más faktorok egészen más konstellációt hoznak létre. Az átmenet rendszerint nem máról holnapra következik be, hanem „longue durée”-folyamat eredménye. Különösen így volt ez a régebbi időkben, amikor a technika, nem utolsósorban a tömegpusztító technika és a kommunikáció lehetőségei nem tettek lehetővé olyan ténylegesen robbanásszerű változásokat, mint amelyet például az atombomba felrobbantása jelentett. Az 1848-as forradalom is nyilván másképpen játszódott volna le, ha például kevesebb időre, mint fél napra lett volna szükség arra, hogy Bécsből Pestre eljusson a híre annak, hogy ott mi történt, vagy ha az orosz haderő akkor is tankokkal nyomult volna be az országba. Ma egészen mások a feltételek.

Milyen aktuális tudományos kérdések foglalkoztatják? Milyen témákat kíván feldolgozni a jövőben?

A legfőbb kérdés tulajdonképpen az, hogy mivel *ne* foglalkozzak. Sok mindent kellene még elvégezni, amire már aligha lesz idő. Legfőbb feladatom a *Corpus Inscriptionum Latinarum* munkálatait nemcsak szervezetiesleg továbbvinni, hanem további hispániai és római városi köteteket megírni, illetve szerkeszteni. Tavaly létrehoztunk egy pannoniai *CIL*-programot is hét nemzet szakembereinek közreműködésével.

Nem beszéltünk még a Heidelbergi Epigráfiai Adatbázisról. A 2003-as év talán fontos dátumként fog bevonulni az epigráfia történetébe, mert sokan összefogtunk, hogy létrejöhessen az EAGLE nevű nagy internacionális adatbázis. Ez a „sas” az Electronic Archives of Greek and Latin Epigraphy. A munka lassan halad, mert mi – másokkal ellentétben – ezzel az adatbázissal kapcsolatban azt a véleményt tartjuk fenn, hogy az ilyesmit ugyanolyan tu-

dományos igénnyel kell készíteni, mint a nyomtatott *Corpus Inscriptionum Latinarum* köteteit.

Nagy szükség volna arra is, hogy megpróbáljam újraírni a *Római társadalomtörténet*-et. Ez már meglehetősen elavult, mégis mindenütt használják, mert hasonló jellegű munka nincsen. Egyre nagyobb bennem a felelősségérzet, hogy a fiatalok olyan, az 50-es vagy a 60-as években megjelent munkákra találnak hivatkozásokat, amelyek helyett már új kiadványokat kellene említeni.

Az utóbbi időben sokat foglalkoztat az antik feliratok egy új nézőpontja. Nem én találtam ki, de én is egyike voltam azoknak, akik egyidejűleg rájöttek arra, hogy a feliratok nemcsak pozitivistá értelemben vett történeti források, ahogy ezt Mommsen látta, hanem önmagukban is igen fontos kultúrtörténeti jelenségnek bizonyulnak. Mint kommunikációs médiumok, mint a „Selbstdarstellung” vagy „Autorepräsentation” eszközei igen nagy köztudatformáló szerepet játszottak. Minket ma nemcsak az érdekel, hogy milyen történeti igazságokat lehet kihámozni a *Res Gestae Divi Augusti* szövegéből, hanem az is, hogy mit hirdetett Augustus ezzel a szöveggel önmagáról, valamint arról a politikai és társadalmi rendszerről, amelyet létrehozott. Mommsen számára a *Corpus* csak „textbook” volt, amelynek adatait felhasználva a történelmet meg lehet ismerni; a mi számunkra a feliratok önmagukban is kultúrtörténeti dokumentumnak számítanak. A felirat nemcsak egy véletlenül nem papiruszon vagy kódexekben megmaradt, hanem kőbe vésett vagy bronztáblára írt szöveg. Sokkal inkább afféle tömegkommunikációs médium, meghatározott célokkal, noha mégsem az, amit ma propagandának neveznénk (szerintem teljesen helytelen a római kort illetően modern értelemben vett propagandáról beszélni). A feliratok a római világ egészen sajátos, rendkívüli jelentőségű kultúráközvetítő eszközei. A kő- és bronzfeliratok száma becslésem szerint minimálisan 20–40 millió kellett, hogy legyen. De fogalmunk sincs arról, hogy milyen sok fatáblára írt felirat létezhetett, amelyekből alig maradt fenn valami. Talán sikerül egyszer egy összefoglaló munkát írnom a római feliratok világáról mint kultúrtörténeti jelentségről.

Így most már eljutottunk 100 éves koromig. Majd meglátjuk, mire marad még idő. Van négy unokám, velük is törődni kell, és ez sok mindennél fontosabb.

Professzor Úr, nagyon köszönöm a beszélgetést, és további sikeres munkát kívánok!

A beszélgetést készítette: **Székely Melinda**